

NIELS SKYUM-NIELSEN

17.10.1921 – 5.10.1982

Da Niels Skyum-Nielsen faa Dage før sin Død opponerede *ex officio* ved en middelalderhistorisk Disputats, fandt han Anledning til i varme Ord at mindes to af sine Lærere, Erik Arup og Lauritz Weibull. Havde Lejligheden budt sig, vilde han sikkert hertil have føjet Poul Johs. Jørgensen, som han i sit Doktor-Vita nævner med stor Taknemmelighed. I sin Studietid var han et Par Aar Sekretær for den da blinde Polyhistor, som han i denne Periode dagligt kom hos. Nu hvor det saa alt for tidligt er muligt at danne sig et Overblik over Skyum-Nielsens Indsats i dansk Historieforskning, er det umiskendeligt, at Mønstret tegnedes tidligt under Paavirkning af disse tre. Deres Undervisning, Vejledning og Eksempel kaldte paa Evner hos den unge Soraner, der i Efteraarsemestret 1940 begyndte sit Studium ved Københavns Universitet. Oprindeligt med Dansk som Hovedfag og Historie og Tysk som Bifag, men da Trefagsordningen veg for en Tofags, erstattet med Historie og Latin. Havde han villet det, kunde han ogsaa være blevet en straalende Jurist.

I 1937 var det kommet til et heftigt og endeligt Brud mellem Erik Arup og Det danske Sprog- og Litteraturselskab om Principperne for Udgivelsen af Diplomatarium Danicum, hvis 2. Række Arup havde paataget sig at redigere, mens Ansvar for 1. Række laa hos Lauritz Weibull. Den Forurettelse, som Arup følte, at Selskabets Filologer havde tilføjet ham, vedblev at nage. Sikkert i Haab om at faa sine Synspunkter rehabiliteret udskrev han i 1942 en Prisopgave om en Redegørelse for de Principper, som »man efterhaanden har fastlagt for Udgivelsen af middelalderlige Statsakter (Diplomatarier)«.

Opgaven blev ikke besvaret, men netop paa denne Tid maa Arup have faaet Blik for Skyum-Nielsens særlige Evner. Formodentlig er det sket ved det obligatoriske Kursus i historisk Kildekritik, dengang det absolutte Højdepunkt i vort Studium. Til noget nært personligt Forhold mellem dem kom det dog aldrig, og en Overgang havde de rentud Sammenstød. Som Faget Histories Studenterraadsrepræsentant 1943–44 maatte Skyum-Nielsen staa Dørvagt, naar Undervisningen skulde boycottes, og ud fra sin scavenianske Grundholdning fandt Arup dette – som overhovedet enhver Form for Demonstration mod Besættelsesmagten – aldeles taabeligt. Han gik saa vidt som til at true Skyum-Nielsen med Disciplinærfølgesel, men kom dog heldigvis paa bedre Tanker, og lidt efter lidt jævnedes Tingene sig. Til Sommereksamen 1945 afleverede Skyum-Nielsen Speciale hos Arup, og samme Efteraar udskrev Arup en Prisopgave, som var skræddersyet til Skyum-Nielsen: Dansk Brevvæsen 1250–1305. Det var det Tidsrum, som da dækkedes af Diplomatiets 2. Række, og alle Originaldiplomer fra Perioden havde længe foreligget gengivet i Corpus Diplomatum.

Om Arup nogensinde fik Besvarelsen at se, maa staa hen. Hans manglende Evne til at erkende Forskellen mellem første og anden Verdenskrig havde allerede i den første Krigssommer faaet hans kæreste Elev, Albert Olsen, til at bryde med ham. Bl. a. takket være Knud Fabricius' medierende Indflydelse fik dette Skisma dog ikke mærkbare Virkninger for de studerende. Med sin brede Vennesælhed,

som Albert Olsen uden større Held søgte at skjule med en paataget Brøsigthed, kunde et Forlig med Arup maaske ogsaa være bragt i Stand, da Olsen kom tilbage fra Eksilet i Sverige. Havde han blot ikke ladet sig paavirke saa fatalt af Astrid Friis. Ud fra personlige, stærkt passionerede Motiver havde ogsaa hun paa denne Tid vendt sig mod Arup, og sammen søgte hun og Albert Olsen paa en lidet tiltalende Maade at forbitre Arup hans sidste Aar ved Universitetet. Især efter at Astrid Friis tidligt i 1946 var blevet Fabricius' Efterfølger, begyndte Utrygheden at brede sig hos de Arup-Elever (deriblandt mig selv), som ikke kunde blive færdige, inden Arup gik af. Det blev Skyum-Nielsens Lod at være Syndebuk, og mens det i de faa Aar Albert Olsen endnu levede vistnok kom til en Slags Forstaaelse mellem ham og Skyum-Nielsen, vedligeholdt Astrid Friis sine Dage ud en usvækket Animositet mod denne ægte Discipel af Arup.

Da Aage Friis i 1917 ved en intern Aftale overtog Embedet som Professor Rostgardianus efter Johannes Steenstrup havde Arup ikke haft Indvendinger. Nu, i sit sidste Semester, fik han gennemført, at dette Professorat, som han havde arvet efter Friis, skulde opslaaes, idet han gjorde gældende, at den efter ham ældste Professor, Albert Olsen, var ukvalificeret, naar Talen – som her – var om en Lærestol i »nordiske Antikviteter«. Den hidtil private Strid mellem Historieprofessorerne brød hermed ud i lys Lue i Fakultetet, og skønt Arup endnu fungerede, da Skyum-Nielsens Besvarelse indleveredes, er det maaske under disse Omstændigheder forstaaeligt, at Albert Olsen og Astrid Friis ikke ønskede at sidde i Bedømmelsesudvalg med ham. Men utilgiveligt er det, at de ikke fik inddraget en sagkyndig, aldeles usagkyndige i Emnet som de begge selv var.

Deres af gode Grunde yderst kortfattede Bedømmelse er naturligvis formelt uangribelig. Af Tidnød havde Skyum-Nielsen koncentreret sig om en palæografisk Analyse af de ca. 150 bevarede Originaldiplomer. En Diktatundersøgelse af de resterende ca. 300 Kongebreve (hvoraf dog ca. 90 kun i Regest) havde han ikke naaet, hvilket ikke er uforstaaeligt i Betragtning af, at Besvarelsen fylder godt 400 Sider, hvortil kommer ca. 150 Sider med Lister og Skemata. Dette Forhold blev brugt som Begrundelse for, at Skyum-Nielsen kun indstilledes til et Accessit. Men ingen, som har haft Adgang til hans Besvarelse, kan være i Tvivl om, at den er et Pionérarbejde, som trods sine Mangler rigeligt havde fortjent Universitetets højeste Pris.

Uden at nogen herhjemme kunde yde ham Hjælp og Vejledning, havde Skyum-Nielsen skabt et System til Skriftsammenligning, der i Sikkerhed langt overgik det hidtil gængse Skøn over Lighed eller Ulighed ved fremtrædende og æstetisk iøjnefaldende Træk i Skriftbilledet. I Stedet fæstede han sin Opmærksomhed ved Træk, hvorom man maatte formode, at de ubevidst var løbet Skriveren i Pennen og derfor afspejlede hans Individualitet. Af saadanne Karakteristika udsondrede han ni, og kun hvis i det mindste Hovedparten af dem gik igen, turde flere Skriftstykker henføres til samme Haand. Med ufattelig Energi havde Skyum-Nielsen Bogstav for Bogstav, Ord for Ord, Linie for Linie analyseret Originaldiplomerne efter disse Principper, som han et Par Aar senere, men endnu kun Student, ogsaa anvendte i sit fornemme Debutarbejde »Ribe Oldemoder« (Scandia Bd. XIX (1948-49)) og endnu lidt senere i en Afhandling om Absalons Privilegium for Roskilde Mariaklo-

ster (Scandia Bd. XX (1950)). I begge Tilfælde var Resultatet overraskende. De Indførsler i Ribehaandskriftet, som Udgiveren, Oluf Nielsen, havde fordelt paa ca. 50 forskellige Hænder, var alle skrevet af en »manus prima«, der identificeredes som tilhørende Kanniken Aastred. Variationerne i Skriften skyldes helt enkelt, at Aastreds Arbejde med Haandskriftet strakte sig over en Menneskealder. I Undersøgelsen af Absalon-Privilegiet indgik foruden palæografiske Iagttagelser en Vurdering af Diktaten, og Diplomet bestemtes overbevisende som en Skinoriginal, en »copie figurée«. Selve Besvarelsen af Prisopgaven blev aldrig udgivet, egnede sig næppe heller dertil, men mange Aar senere benyttede Skyum-Nielsen Dele af den i to Afhandlinger: »Den danske konges kancelli i 1250'erne« (1963) og »Kanslere og skrivere i Danmark 1250–82« (1966). Den første af dem tog han sig en Fornøjelse af at plante i Festskriftet til sin strenge Bedømmer, Astrid Friis. Den anden fremkom i Festskriftet til Aksel E. Christensen. Han reducerede her stærkt, maaske for stærkt, den politiske Betydning, som Arup havde tillagt Kanslerembedet, og geraadede derved i Polemik med den svenske Historiker Lars-Arne Norborg.

Skønt nære Venner og sikkert enige i det væsentlige havde Arup og Lauritz Weibull reageret helt forskelligt i Striden om Diplomatariet. Medens Arup gik sin Vej, smækkende kraftigt med Døren, valgte Weibull at slaa ind paa en sand Cunctatortaktik. I 1937 havde han forpligtet sig til at aflevere trykfærdigt Manuskript i 1939, men først i 1949 sendte han Størstedelen af 1. Rækkes Bind 2 til Opsætning. Det blev overhovedet det eneste Bind, som han naaede at faa færdigt, endda det først udkom i 1963, tre Aar efter hans Død. Formodentlig paa Anbefaling af Poul Johs. Jørgensen, der var Tilsynsførende ved 2. Række, havde Sprog- og Litteraturselskabets Administrator, Lis Jacobsen, i 1948 i en Art Desperation grebet til den Udvej at faa Skyum-Nielsen sendt til Lund for at hjælpe Weibull.

Trods den store Aldersforskel – næsten et halvt Hundrede Aar – udviklede Samarbejdet sig harmonisk. Skyum-Nielsen blev i Weibulls smukke Hjem i Adelgatan Søn af Huset, og efter kun faa Maaneder anmodede Weibull Sprog- og Litteraturselskabet om at faa Skyum-Nielsen som fast Medhjælper. Dette Ønske blev imødekommet, efter at Skyum-Nielsen i Vinteren 1949–50 havde afsluttet sin Universitetsuddannelse. I Februar 1950 ansattes han som Redaktør ved Diplomatariet med den særlige Opgave at læse en Korrektur paa 1. Rækkes Bind 2 efter Forlæggene.

Lauritz Weibull nærmede sig ved denne Tid stærkt de Firs, og graa Står havde svækket hans Syn mere, end han selv vidste eller vilde indrømme. Endnu manglede ca. $\frac{1}{3}$ af Manuskriptet til Bindet, og Skyum-Nielsens Revisionsarbejde gjorde det hurtigt klart, at de andre $\frac{2}{3}$ aldrig burde have været sat i den foreliggende Form. Men ingen turde fortælle Weibull det. Uden at underrette ham enedes Lis Jacobsen og de to Tilsynsførende ved 1. Række, Franz Blatt og Stig Iuul, om at overdrage det fulde Ansvar for Bindet til Skyum-Nielsen. Naar hans Tekstfastsættelse var godkendt af Blatt og Iuul, skulde den følges. Rettelser i Forhold til Weibulls Manuskript skulde overfor ham forklares ved, at Sætteren havde svært ved at læse hans Skrift. Bag denne Fremgangsmaade laa sikkert en

Forventning om, at Weibull ikke kunde have langt igen, men han døde først 1960 87 Aar gammel. Da havde han forlængst opdaget Mummespillet ved at insistere paa, at han vilde have Slutkorrektoren forelagt. Endnu en Gang blev Skyum-Nielsen saaledes Syndebuk. Weibull frabad sig al yderligere Medvirken fra hans Side, og Døren til det Weibullske Hjem lukkedes for ham.

Mens alt endnu var Fred og Fordragelighed, var det i August 1950 blevet aftalt, at Skyum-Nielsen selv skulde forestaa Udgivelsen af de sidste Bind i 1. Række og udarbejde Oversættelserne til den sideløbende Serie: Danmarks Riges Breve. I 1957 var Bind 5 (1211–23) færdigt, og i 1958 udkom Bind 4 (1200–10), men herefter fulgte en Afbrydelse paa intet mindre end en Snes Aar. Først i 1979 forelaa Bind 6 (1224–37), og Bind 7 lykkedes det ikke Skyum-Nielsen at faa afsluttet.

Denne lange Standsning var ikke udelukkende Skyum-Nielsens Skyld. Efterhaanden som hans Arbejde med Bind 2 havde faaet en stadig mere omfattende og ansvarsfuld Karakter, mente han sig i Begyndelsen af 1952 berettiget til at blive sidestillet med Lauritz Weibull som Udgiver. Utvivlsomt var dette Krav sagligt særdeles velbegrundet, men det vidnede maaske ikke om noget stort Fond af Takt. Alt havde antagelig kunnet ordnes paa rimelig Vis, hvis Lis Jacobsen havde forsøgt at dæmpe den unge Skyum-Nielsen ned og forklaret ham, at hans Tid nok skulde komme. I Stedet gik hun i eet og alt ind for hans Forlangende, og fulgtes heri af Blatt og Iuul. Ja, Stig Iuul skrev endda Udkast til et Forord til Bindet. I Weibulls Navn udtalte han her, at Skyum-Nielsens Arbejde »efter sin art må sidestilles med en udgiver(s)«, men dette Udkast, som Iuul senere løb fra, havde ingen af de tre Mod til at forelægge Weibull. Sagen skulde indtil videre træneres, og for Lis Jacobsen, der stod for at skulle gaa af som Administrator, indebar dette tillige, at Sorteper bekvemt spilledes videre til hendes Efterfølger.

Da Tiden for Udgivelsen af Bind 2 omsider nærmede sig i Weibulls sidste Aar, formulerede Lis Jacobsens Eftermand, Albert Fabritius, et Kompromisforslag, hvorefter det paa Titelbladet skulde anføres, at Udgiverarbejdet var sket »under Medvirken af Niels Skyum-Nielsen«. Men denne besindige Løsning vilde ingen af Parterne akceptere. Skyum-Nielsen henholdt sig til, hvad Lis Jacobsen, Franz Blatt og Stig Iuul tidligere havde sagt og skrevet i denne Sag. Lauritz Weibull og efter hans Død Broderen Curt Weibull henviste til den gamle Kontrakt, der alene nævnte Lauritz Weibull som Udgiver; Skyum-Nielsen havde blot været hans »amanuens«. Der er ingen Grund til at gaa i Enkeltheder med denne Konflikt, der efterhaanden arbejdede sig op i en Spids. Det ikke mindst fordi Skyum-Nielsen havde faaet Formanden for »Foreningen til Beskyttelse af videnskabeligt Arbejde« til offentligt at anklage Sprog- og Litteraturselskabet for Overtrædelse af Ophavsretsloven og »flagrant Brud paa god videnskabelig Moral«. Trusler om Retssager fra begge Sider svirrede i Luften, og i November 1962 opsagde Skyum-Nielsen – paa et aabent Brevkort – sin Kontrakt med Selskabet. Først da han i Februar 1963 personligt opsøgte Curt Weibull i Göteborg og forelagde ham hele Korrekturmaterialet, lykkedes det ham med Besvær at faa Weibull-Familien saa langt som til at godtage Fabritius' Kompromis. Og ved dette maatte Skyum-Nielsen saa ogsaa selv lade det blive. Skønt der staar 1963 paa Titelbladet, førte alle disse Komplikationer til, at Bind 2 af Diplomatiets 1. Række først udkom et godt Stykke ind i 1964.

Medens vi – Skyum-Nielsens samtidige – var enige med ham i at betragte Bedømmelsen af hans Besvarelse af Prisopgaven som urimelig og uretfærdig, var det vanskeligt for os at forstaa den stejle Holdning, han indtog i Sagen om Diplomatariet. Det at blive udvalgt til at bistaa Lauritz Weibull forekom os i sig selv at være et Ridderslag, nok til at tilfredsstille enhver ung Historikers Ærgerrighed, men for Skyum-Nielsen var det ikke nok. Den Bitterhed han følte – og som aldrig helt fortog sig – gjaldt ikke kun Sprog- og Litteraturselskabet og Weibull-Familien, men alle, som havde »svigtet« ham. Selv fik jeg det at mærke, fordi jeg som Bestyrelsesmedlem i »Beskyttelsesforeningen« var med til at faa etableret et Forlig med Sprog- og Litteraturselskabet.

Det tjener dette Selskabs nuværende Administrator, Erik Dal, til stor Ære, at han overtalte Skyum-Nielsen til langt om længe at vende tilbage til Folden, og man kan blot beklage, at det ikke var lykkedes noget før. Skønt Skyum-Nielsen de sidste Par Aar regelmæssigt tilbragte sine Lørdage i Diplomatiets utroligt primitive og nussede Kontor i Frederiksholms Kanal, stod det ham efterhaanden klart, at han maatte have mindst et Aars Orlov fra Universitetet, hvis sidste Bind af I. Række nogensinde skulde blive færdigt. Forberedelserne til en saadan Orlov var langt fremme, da alt pludseligt blev omsonst. Men lad os ikke for dette ufuldendte Bind glemme de tre, som han fik afsluttet, og som i sig selv er mere end tilstrækkelige til at bevare hans Navn. Om disse Bind kan det uden ringeste Tøven siges, at bedre Udgeverarbejde aldrig er præsteret herhjemme. Redegørelsen for Haandskrifternes Tratering, Tekstkonstitutionen og Variantapparatet er naturligvis i eksemplarisk Orden, eminent skriftkyndig og dertil pinligt nøjagtig indtil mindste Detaille som Skyum-Nielsen var. Det, der giver hans Bind af Diplomatariet (og Danmarks Riges Breve) deres særlige Præg, er det Væld af Oplysninger han ud fra sin omfattende Viden i ikke blot dansk men ogsaa europæisk Middelalder bringer i Indledning og Kommentar, hvor det skønnes nødvendigt. Ofte er der her Tale om hele smaa Afhandlinger, som tilmed har det Fortrin frem for mange af Skyum-Nielsens egentlige Afhandlinger, at de stilistisk er ganske upretentiose. De er behageligt fri for den pompøse, Arup og Lauritz Weibull efterlignende Stil, som han ellers kunde henfalde til.

Det gavner intet rimeligt Formaal her at opregne samtlige Skyum-Nielsens litterære Arbejder; de er registreret i den (desværre hverken fuldstændige eller helt nøjagtige) Bibliografi, der afslutter det Festskrift (»Middelalder, metode og medier«), hvormed Elever og Kolleger hylde ham paa hans 60-Aarsdag i 1981, den sidste Fødselsdag han kom til at opleve. Her skal kun nævnes et Par, der for mig at se tegner Yderpunkterne. Den aldeles ypperlige »Ærkekonge og Ærkebiskop – Nye træk i dansk kirkehistorie 1376–1536« (Scandia Bd. XXIII (1955–57)), hvis Essens han – efter en Meningsudveksling med Svenskeren Jan Liedgren i Historisk Tidskrift för Finland – har viderebragt i Artiklen »Archirex« i Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder. Og i den anden Ende af Skalaen den helt overproportionerede »Et videnskabeligt falsum i debatten om Kalmarunionen« (Scandia Bd. XXVI (1960)). Her skydes Spurve med Kanoner. Til Trods for, at Alverdens tekniske Hjælpemidler inddrages, bliver Resultatet blot, at der er en Mulighed for, at en Nordmand kan have – men ikke nødvendigvis har – beseglet Unionsbrevet fra Kalmar. Men Kvalitetsforskellen ufortalt gælder

for dem begge – som i øvrigt for alt hvad Skyum-Nielsen gav fra sig – a Kildeunderlaget er i mønstergyldig Orden. Det er næppe for meget sagt, at han a alle danske Middelalderhistorikere – henfarne som nulevende – er den, som har behersket Kildematerialet mest suverænt. Selv i Sygdommens Aar huskede han enhver Kilde, han havde arbejdet med, og efterhaanden havde han været næsten alt igennem. Han var blevet en Historiker af stor Lærdom, ikke saa lidt af et levende Leksikon i Middelalder.

Nu og da kunde han nok selv føle det som en Forbandelse, han blot ikke evnede at frigøre sig fra, at alt skulde dokumenteres. I Forordet til »Kvinde og Slave«, det eneste udkomne, tredje, Bind af en til fem Bind planlagt »Danmarkshistorie uden retouche« sukker han over, at »det har kostet uendelig meget arbejde« at tilvejebringe Noteapparatet. Men det er netop dette fantastiske Noteapparat, som giver Skyum-Nielsens Fremstilling dens Fortrin for alle andre Skildringer af Perioden 1085–1250. Som bekendt savner Arups Danmarkshistorie enhver Form for Dokumentation, og selv i den nyeste Danmarkshistorie – Gyldendals – findes kun summariske Oversigter over Kilder og Litteratur. Men »Kvinde og Slave« har ogsaa andre Fortrin. Netop fordi Skyum-Nielsen havde et saa indgaaende Kendskab til Diplomstoffet, var han efterhaanden kommet paa det rene med, at den Tilfældighed, som præger dets Overlevering, gør det uskikket til uden Støtte at bære en sammenfattende Fremstilling. Helt modsat Aksel E. Christensen, Kai Hørby og Helge Paludan, der i Gyldendals Danmarkshistorie bevidst har skudt alt ikke-skriftligt Kildemateriale fra sig, søger Skyum-Nielsen af al Evne og ofte med udmærket Resultat at inkorporere og udnytte det i sin Skildring. Ogsaa paa dette Omraade var han – kan jeg bevidne – særdeles vel orienteret.

Svagheden ved »Kvinde og Slave« ligger i, at Kildematerialet simpelthen ikke tillader, at Skyum-Nielsens Plan kan føres igennem: at skyde den velkendte »haandfuld af konger, bisper og stormænd« til Side til Fordel for Samfundets »underdogs«. Naar han i Forordet taler om, at »det fortiede flertal – de utrolig mange fattige, syge, gamle og svage – er (blevet) forbigaaet«, er dette ubestrideligt, men det skyldes næppe – som Skyum-Nielsen lader forstaa – en Forkærlighed for Aristokratiet, men at baade Kvinderne og »datidens mægtige pjalteproletariat« stort set forties i de Kilder, vi har til Raadighed. I sidste Ende adskiller Skyum-Nielsens Fremstilling af Perioden sig derfor ikke markant fra tidligere. Sit Særpræg faar den af nogle bevidst tilspidsede Formuleringer. Absalon kaldes »aristokrat af fineste fløde«, Anders Sunesen maa trækkes med, at han er »millionærsøn«, o.s.v. Ejendommelig er den dybe Modvilje, som Skyum-Nielsen nærede mod Eskil: »i det hele må fantasterier om, at han var datidens Tietgen opgives«. Han kappes her med Erik Arup i dennes Had til Eskils Antagonist, Absalon.

Nedenfor skildrer Karsten Fledelius den umaadelige Grundighed, hvormed Skyum-Nielsen gik til Værks, da han i moden Alder begyndte at interessere sig for Films Værdi som historisk Kilde. Men denne Grundighed var saavist intet nyt. Selv har jeg i Studieaarene paa nært Hold fulgt det utrættelige og systematiske Arbejde, han gjorde for at underlægge sig kanonisk Ret, en saare vanskelig Disciplin, som herhjemme i nyere Tid kun har været fuldt bemestret af Retshistorikeren Ludvig Holberg. Heller ikke her kunde Skyum-Nielsen derfor faa nogen

Hjælp eller Vejledning. Til en Begyndelse udarbejdede han for sig selv det (aldrig udgivne) Sagregister til »Acta processus litium«, som Udgiverne, Alfr. Krarup og William Norvin, havde snydt sig fra. Især for den sidste, som havde forsøgt sig med en Afhandling om Jakob Erlandsen og Jens Grand, havde Skyum-Nielsen ikke megen Agtelse. I Manuskriptet til Disputatsen omtalte han ham som »den store Konfusionarius«, hvad Fakultetet selvsagt krævede slettet. Saa fulgte Specialeopgaven hos Arup: »Hvorledes lader et Hovedstridspunkt i Processerne mellem Kongerne og Ærkebisperne i 13. Aarh. – Spørgsmaalet om Patronatsretten til Kirker – sig oplyse ved de bevarede Dokumenter?« Det vidner om Skyum-Nielsens strenge Krav til sig selv, at han i 1980 ved et Gensyn med Besvarelsen gav den Paategningen »Ganske værdiløs«, hvad den ingenlunde er. Næste Trin var den overlegent gennemførte »Studier og tekster til kirkekampen i Danmark 1241–1290« (Scandia Bd. 28 (1962)), der bl.a. bringer værdifulde Korrektiver til Brevene i Diplomatiets 2. Række. Og saa afsluttedes dette lange Forløb i 1963 med Disputatsen. »Kirkekampen i Danmark 1241–1290 – Jakob Erlandsen, samtid og eftertid«, der har nydt den for en Disputats sjældne Ære at komme i 2. Oplag. Det er vanskeligt at fremhæve enkelte Dele af dette grundlærde men – ogsaa i stilistisk Henseende – noget uegale Arbejde, hvis store minutøse Noteapparat i sig selv er en Præstation af de sjældne. Skal alligevel noget nævnes, maa det blive Afsnittet om Vejle-Konstitutionen 1256, hvis europæiske Forbilleder paavises paa overbevisende Maade. Overhovedet ligger Værkets Styrke i den formelle Analyse af Kilderne til Kirkekampens Historie, en Analyse som bygger paa et udstrakt og for vore Breddegrader usædvanligt Kendskab til Kirkerettens Finesser og pavelig Kancellipraksis. Svagere og langtfra altid overbevisende er den Rekonstruktion af Kirkekampens faktiske Hændelsesforløb, som foretages ud fra denne Analyse. Selv opponerede jeg ved Forsvarshandlingen *ex auditorio* mod Skyum-Nielsens strengt formalistiske Syn paa Interdiktets Virkninger, og det var paa lignende Punkter – Divergensen mellem *formalia* og *realia* – Aksel E. Christensen satte ind i sin officielle Opposition. Desværre er hverken hans eller første Opponent, Stig Juul's Indlæg nogensinde blevet trykt. Et Efterspil i Form af en hed Debat mellem Skyum-Nielsen og Aksel E. Christensen i »Historisk Samfund« demonstrerede klart, at hvor den ene af disse fremstaaende og overordentlig kyndige Middelalderforskere havde sin Styrke, havde den anden sin Svaghed – og omvendt. Det var Skyum-Nielsens Svaghed, at han – i hvert Fald endnu paa denne Tid – var noget for tilbøjelig til at holde sig til Romerrettens »*Quod non in actis, non in mundo*«.

Langt mere helstøbt er »Blodbadet i Stockholm og dets juridiske maskering« (1964), der udspringer af den samme Interesse for kanonisk Ret, som affødte Disputatsen. Skyum-Nielsen gaar derfor ikke ind i en Vurdering af de politiske Forudsætninger for og Konsekvenser af Blodbadet. Ej heller tager han Stilling i den traditionelle Debat om Skyldspørgsmaalet. Hans Ærinde er angivet med Bogens Titel, og helt utvivlsomt har ingen behandlet de kirkeretslige Aspekter af Processen forud for Blodbadet mere kyndigt og overbevisende end han. Trods afgørende Forskelle i Kildevurderingen vedstod Skyum-Nielsen aabent sin Gæld til Lauritz Weibulls klassiske Afhandling om Blodbadet, men alligevel fandt Curt

Weibull det paakrævet at forsvare Broderens Standpunkt mod dette Anslag. Hans Indlæg er præget af den samme vrissende Holdning overfor Opkomlingen Skyum-Nielsen som i sin Tid Kr. Erslevs overfor Lauritz Weibull. Men Skyum-Nielsen lod sig intet sige, og hans Svar til Curt Weibull bærer maaske endnu tydeligere end selve Bogen Præg af hans eminente Kyndighed indenfor Kirkeretten. De sidste Giftigheder i denne Debat, der helt klart havde stærke personlige Undertoner, blev udvekslet saa sent som i 1971 (Scandia Bd. 37).

Skyum-Nielsen var intet harmonisk Menneske, i Fred med sine Omgivelser og med sig selv. I hans Sind brødes på ejendommelig Vis bestandig et stærkt Kontaktbehov og en varm Følelse for sine Medmennesker med en ubændig Trang til Selvhævdelse, der kunde give sig saadanne Udslag, at han stødte selv nære Venner og Kolleger fra sig. Ingen var festligere i festligt Lag end han, Kostskoledrengen og Kollegiestudenten. Ved slige Lejligheder yndede han at berette om de mange, vidt forskellige Smaajobs, Avisbud m.m., han havde haft i sin Studietid for at holde Skindet på Næsen. Især dvælede han gerne ved sin Virksomhed i et omrejsende Tivolis Skydetelt for at bjerpe sig sydover, da hans sparsomme Midler var sluppet op i det nordligste Sverige. Men ingen kunde heller være mere grov og stejlt afvisende, naar han følte sig udsat for Kritik. Han lærte aldrig at fatte, at lige meget hvor omhyggeligt og grundigt vi gør vort Arbejde – og faa har gjort det mere omhyggeligt og grundigt end han – vil vi indenfor de humanistiske Fag før eller senere alle hjemfalde til Kritik, hvis disse Fag skal bestaa. Nogen kunde maaske tro, at denne Holdning hos Skyum-Nielsen var fremkaldt af de bitre Oplevelser i hans unge Aar, som ovenfor er omtalt; men endnu levende Lærere fra hans Skoletid i Sorø mindes, at han allerede da kunde være besværlig i Omgang. Der var saaledes Tale om basale Egenskaber, som følgelig heller ikke forlod ham, selv da hans faglige Position var mere end sikret og Hædersbevisningerne trængte sig paa. Han indvalgte 1971 i Videnskabernes Selskab, 1972 i Vetenskaps-Societeten i Lund og blev 1981 Medlem af Styret for Hansischer Geschichtsverein.

Denne Hudløshed overfor enhver Kritik stod i en paafaldende Kontrast til den udfordrende Form, han ikke sjældent gav sine egne Arbejder. Undertitlen »Danmarkshistorie uden retouche« insinuerede – eller lod sig i hvert Fald opfatte derhen – at Forgængerne havde søgt at tilsløre de sande Kendsgerninger. I denne provokerende Holdning kunde han minde om sin Lærer, Erik Arup, men medens Kritik let kastede Arup ud i dybe Depressioner, gjorde den Skyum-Nielsen endnu mere stridbar. Et Eksempel paa dette fremføres nedenfor af Karsten Fledelius, men det er langt fra at staa alene. I 1960 førte han en drøj Diskussion med Hugo Yrwing, hvis Afhandling om Kongemordet i Finderup han i 1957 havde givet en sønderknusende Anmeldelse i Historisk Tidsskrift, og som nu maatte finde sig i et Kursus i elementær Kildekritik. Det tjente heller ikke til at overbevise eller pacificere Curt Weibull, at Skyum-Nielsen i Debatten omkring Stockholms Blodbad paa skolemesteragtig Vis opregnede 10 »Fejl«, som Weibull havde begaaet. Paa Primadonna-Manér betingede han sig tilmed, at Curt Weibulls Gensvar ikke maatte fremkomme i samme Hefte af Scandia som hans eget Indlæg.

Skyum-Nielsens mærkeligt sammensatte Personlighed maatte naturligvis ogsaa afspejle sig i hans Virke ved Københavns Universitet, som han – med Undtagelse

af 1957–58 da han fungerede som nordisk Docent ved Lunds Universitet – var tilknyttet fra 1.2. 1951 til sin Død. I Begyndelsen som Undervisningsassistent, senere som Universitetsadjunkt, Lektor og Amanuensis for i 1965 at blive foretrukket til et nyoprettet Professorat i Historie. Til det ofte trælse Arbejde i kollegiale Organer følte han vist ingen større Tilbøjelighed, men i Enkeltager kunde han naa bemærkelsesværdige Resultater. Ene Mand lykkedes det ham at faa sat igennem, at hans Kollega ved Diplomatariet, den af dansk Historieforskning saa højt fortjente C. A. Christensen, kreeredes til Æresdoktor ved Universitetsjubilæet i 1979. Ved samme Lejlighed stampede han Penge op af Jorden til Afholdelse af et Symposium med Deltagelse af mangfoldige Notabiliteter indenfor europæisk Middelalderforskning, og denne Evne til at rejse betydelige økonomiske Midler kom ogsaa hans gamle Kollegium, Valkendorfs, til Gode, efter at han i 1979 var blevet dets Efor. Snarere end udpræget diplomatiske Evner skyldtes disse Resultater nok en vedholdende Stædighed i Forsættet.

Til sin nærmeste Professorkollega, Aksel E. Christensen, kom Skyum-Nielsen aldrig i noget godt Forhold, hvad han dog ikke ensidigt skal lastes for. De var simpelthen *for* forskellige. Men dette førte til, at Middelalderhistorikerne ved Københavns Universitet spaltedes i to Sektioner, hvis »menige« Medlemmer udmærket kunde samarbejde, mens Sektionernes Formænd havde vanskeligt ved det. Denne Situation ændredes først ved Aksel E. Christensens Afgang i 1976, og det var et smukt Træk hos Skyum-Nielsen, at han nu gravede Stridsøksen langt ned. Han var helt aabenlyst indstillet paa, at der skulde etableres et nært og godt kollegialt Samarbejde, og var ivrig *for*, at den ny, forenede Sektion udadtil skulde tegne sig med en forskningsmæssigt markant Profil. Ingen følte derfor Trang til at anfægte den Lederrolle, som han selv opfattede som en nærmest naturgiven Ting, men som ikke harmonerede ganske med de nye Tider ved Universitetet.

Ogsaa overfor Studenterne søgte han at fastholde ellers opgivne Forestillinger om Professorembedets Værdighed. Som Lærer var han eminent vidende og dertil altid yderst vel forberedt, venlig og hjælpsom, ogsaa ved Eksamensbordet. Kun paa eet Punkt skuffede han sine Elever. Han ejede ikke tilstrækkelig Overlegenhed til at kunne akceptere, at man opponerede mod hans Opfattelse, og da en Student ønskede at skrive Speciale om Aarhus- Statutterne 1206 ud fra et Haandskrift, som Skyum-Nielsen havde oversat til Diplomatariet, gik det helt galt. Specialet maatte skrives hos Aksel E. Christensen, men Forfatteren, nu en Kollega, morede sig mange Aar senere med at lade det trykke i omarbejdet Skikkelse i Festskriftet til Skyum-Nielsen. Ham morede det ikke.

Skal man sammenfatte Billedet af Skyum-Nielsen, som det nu tegner sig i Erindringen, kan det næppe gøres bedre, end Kai Hørby har gjort det i sin Nekrolog i Universitetets Aarbog. Han kalder her Skyum-Nielsen en Enegænger og føjer dertil, sandt som det er sagt, at det ikke altid var nogen let Sag at begribe, hvorhen hans Enegang førte ham, eller hvad det var han konkret vilde være Foregangsmand *for*. Det skulde ogsaa blive Enegængerens Lod at dø i en Ensomhed saa stor, at det gør ondt at tænke paa det.

Men med til Billedet hører ogsaa den Courage og den utrolige Arbejdsdisciplin, som Skyum-Nielsen udviste, da Sygdom slog ham ned, men ikke kunde kue ham.

Skønt han vidste sig arveligt disponeret for Hypertension, kendte han ikke til at skaane sig selv, hverken i Arbejde eller – især dog i de yngre Aar – i Livsførelse. Under en stresset Situation i 1968 fik han en første Paamindelse i Form af en lille Hjerneblødning, men sad efter at have genvundet Helbredet denne Advarsel helt overhørig. I 1973 kom saa en ny Hjerneblødning – hvortil senere føjedes flere mindre – og denne Gang saa alvorlig, at den invaliderede ham for Resten af Livet. Længe troede han, at han ved en intensiv Genoptræning, som han gennemførte med vanlig Grundighed, kunde faa sin fulde Førlighed tilbage, men maatte til sidst tøvende erkende, at han fremover skulde leve med en partiel Lammelse.

Han passede fortsat sin Undervisning, deltog ogsaa i nødvendige Møder, ja var endog med på undertiden temmelig anstrengende Udflugter og Ekskursioner. Men sin meste Tid tilbragte han hjemme ved Skrivebordet, og hans Bibliografi viser, at han stadig var i Stand til at føre Pennen. Selv om adskillige af dens Numre kun er krasse Indlæg i Dagspressen om TV's Taabeligheder, rummer hans Produktion fra disse Aar ogsaa vægtige Ting. Skønt han sikkert kunde være blevet fritaget, hvis han havde ønsket det, traadte han adskillige Gange ind i det krævende Hverv som Medlem af et Udvalg til Bedømmelse af Doktorafhandlinger, og fra to af disse Lejligheder (Kai Hørby's og Thomas Riis' Disputatser) foreligger hans overlegent kyndige Oppositioner trykt. Det er tidligere nævnt, at det i 1979 lykkedes ham at faa Bind 6 af Diplomatiets 1. Række færdigt, og at han derefter gik i Gang med Bind 7. I sine sidste Aar satsede han dog nok mest på endnu et Bind – Bind 4 – af Danmarkshistorien uden Retouche.

Af dette Bind, som Skyum-Nielsen overvejede at give Titlen »Kvinde og Las« er desværre kun den første Halvdel af Manuskriptet saa fuldt gennearbejdet, at det kan – og bør – udgives. I Efterårssemestret 1981 og Forårssemestret 1982 brugte vi det sammen som Grundbog, og det er en stor Glæde at kunne tænke på, at vi om ikke allerede før, saa i hvert Fald nu helt fik genoprettet Kammeratskabet fra de unge, noget fugtige Aar ved Universitetet og i Rom. Efter Sommerferien ledede Skyum-Nielsen en Tur for et Hold af Lærere og Studenter til Kiels Universitet med Udflugter i Slesvig-Holsten og til Lübeck, en Tur som fik et ekstra Tilskud af Fornøjelighed ved, at han og Herluf Nielsen – Bivognen og Fyrtaarnet – blev agterudsejlet i Rødby og maatte blaffe sig fra Puttgarden til Kiel. For os, som var med, vil Samværet med Skyum-Nielsen i disse Dage være uløseligt knyttet til Mindet om ham. Bemærkninger, som nu og da undslap ham, tydede på en Fornemmelse af, at Garnet var ved at være brugt op, men paa Hjemrejsen drøftede vi Mulighederne for et Genbesøg af Kiel-Folket i 1985.

Efter Skyum-Nielsens Død kun en Maaned senere blev det kendt, at han i sin sidste Tid havde tumlet med Planer om Oprettelse af et Fond til Støtte for dansk Middelalderforskning. Navne som »Saxo-Fonden«, »Suhm-Fonden« eller »Erslev-Fonden« havde været under Overvejelse. At han blandt de store Gamle følte sig nærmest beslægtet med Kristian Erslev, vidste alle, som kendte ham. Men set i et længere Perspektiv er det snarere Navne som Hans Gram og Jacob Langebek, der paakalder sig, naar man skal karakterisere Skyum-Nielsens Indsats i dansk Historieforskning. Hermed turde ogsaa dens udsøgte Kvalitet være angivet.

Tage E. Christiansen

Umiddelbart kunne det se ud, som om der ikke var meget forbindelse mellem de tre arbejdsområder, inden for hvilke Niels Skyum-Nielsen gjorde sig gældende som forsker, udgiver og underviser: middelalder, metode og medier (iøvrigt titlen på festskriftet i anledning af hans 60-årsdag i 1981). Men i virkeligheden voksede den teoretiske og pædagogiske interesse for metode naturligt ud af hans middelalderforskning, og medieforskningen igen organisk ud af metodeinteressen som en logisk konsekvens af hans brede syn på, hvad det er relevant for en historiker at befatte sig med.

I den ovenfor omtalte Kalmarunionsartikel i Scandia 1960 ses således Skyum-Nielsens interesse dels for det metodisk principielle i behandlingen af segl som historisk kildemateriale, dels for det bidrag til kildeprøvelsen, moderne tekniske midler som røntgenstråler og ultraviolet lys kan yde. Interessen for sådanne tekniske undersøgelser af strukturer usynlige for det blotte øje indtog ligeledes en vigtig plads i hans afsnit »Om historiens kilder« i Gads verdenshistorie for gymnasiet fra 1965, som danner indledningen til dette dengang helt moderne og ganske revolutionerende lærebogssystem. Et gennemgående træk ved denne indføring i historisk teknik for gymnasiet er den store vægt, der lægges på det ikke-skriftlige kildemateriale, ikke blot malerier, men også fotos, film og lydoptagelser. Afsnittet demonstrerer endvidere den interesse for at gøre det kildekritiske detailstudium kendt uden for faghistorikernes kreds, som senere skulle give sig udtryk i aviskronikker og - kommentarer, fjernsynsudsendelser og bøger.

Det var først omkring udnævnelsen til professor i 1965, at Skyum-Nielsen blev direkte involveret i universitetsundervisningen i historisk metode. Allerede tidligere havde han imidlertid taget metodiske specialemner op i sin undervisning. Således holdt han i begyndelsen af 1960-erne nogle særdeles inspirerende og tankevækkende forelæsninger om mundtlig traditionsudvikling, med eksempler fra middelalderen og Norge i det 17. århundrede. Han påpegede her bl.a., hvorledes pålideligheden af en mundtlig tradition drastisk falder i det øjeblik, skrivekunsten bliver udbredt i et samfund, og opstillede nogle tommelfingerregler for, hvor hurtigt mundtligt overleverede oplysninger af forskellig art korrumpes i forskellige typer af samfund. Desværre er dette arbejde aldrig blevet publiceret.

Som fast underviser i historisk metode følte Skyum-Nielsen trang til at forny den herskende undervisningstradition, uden dog at forlade dennes grundlag: Kristian Erslev. Specielt ønskede han at løse den traditionelle binding til materiale fra før ca. 1600, således at mere moderne kildemateriale fik en væsentlig plads i undervisningen. Hvad emnerne angår, lagde han vægt på at tage stof op, som på en eller anden måde kunne virke spændende og motiverende på de studerende: »Djævlene fra Loudon«, »Mytteriet på Bounty«, »Custers sidste kamp«, »Kaptajnen fra Köpenick«, »Atombomben over Hiroshima« og »Mordet på Kennedy« er eksempler på et sådant emnevalg. Særlig glad var han for emner, man kunne gå ud fra, at de fleste studerende havde en forudfattet mening om. Her gjaldt det om at vise, at man ikke blot kunne »sejle op mod tendensen« (et typisk Skyum-udtryk) i kilderne, men også i sig selv. Der kunne derfor ofte være noget drilsk over hans metodeopgaver. Hvilken vægt han lagde på dem ses bl.a. af den opgavesamling, han udgav i bogform 1973, »Mordet på Kennedy – og andre opgaver i historisk

metode«, hvormed han søgte at gøre sine opgaver tilgængelige ikke blot for de universitetsstuderende, men også for et publikum uden for universitetet. Bogen har fundet anvendelse bl.a. inden for Folkeuniversitetet og er idag totalt udsolgt.

Også på et andet, mere vidtrækkende punkt ønskede Skyum-Nielsen at forny metodeundervisningen: han ville gøre den mere overskuelig og systematisk ved at bygge den op på et sæt klart formulerede regler og procedurer. Dette bundede i en erkendelse af den pædagogiske udfordring, der lå i at have et stadigt stigende antal studerende på det metodekursus, der afsluttedes med historiestudiets skrappeste prøve og højeste dumpeprocenter. Derudover var der en mere fagligt-personlig baggrund for ønsket om en højere grad af systematisering af den historiske kildeprøvelse: på mange måder var han fascineret af jura og retshistorie, og det var i overensstemmelse med hans temperament og faglige profil at forsøge at opstille et sæt af faste kategorier og arbejdsprocesser, som gik videre end Erslev i henseende til præcision på detailplanet. Selvom Skyum-Nielsen forstod sig selv som relativist, kom han derved til at understrege de positivistiske træk hos Erslev, som påpeget af flere af hans kritikere. Erslevs fremhævelse af levningsudnyttelsens fortrin frem for beretningsudnyttelsens udviklede sig hos Skyum-Nielsen til en understregning af det historiske 'dokuments' betydning, herunder det dokument, der er opstået som led i en mere eller mindre formaliseret forretningsgang, 'aktstykket'. Dette blev placeret på toppen af de skriftlige kilders 'hitliste', og herfra gik det så nedad i klassifikation og graduering under iagttagelse af en række formaliserede kriterier.

Det er helt klart, at dette system indebar en række pædagogiske fordele, og dets betydning kan aflæses af den udbredelse, det skyumske system i mere eller mindre bearbejdet form fik i gymnasieundervisningen i 1970-erne. Men samtidig indebar det for den mindre modne studerende risiko for en mekanisk og formalistisk anvendelse af dets klassifikationer og kategorier, som kunne blive skæbnesvanger i eksamenssituationen. Skyum-Nielsen blev selv klar over denne risiko og forsøgte især i de senere år at imødegå den, bl.a. ved at udelade den formelle klassifikation af kilderne, som en tid lang indgik som et obligatorisk led i løsningen af de historiske metodeopgaver. Der skete således på visse punkter en 'opblødning' af systemet, men uden at hovedsigtet og grundholdningen blev ændret.

Som støtte for metodeundervisning og opgaveløsning udarbejdede Skyum-Nielsen sammen med sin medarbejder Jakob Pasternak et duplikeret skrift, »Råd og vink for løsning af opgaver i historisk metode«, som blev revideret flere gange, indtil det 1973 blev afløst af en egentlig lærebog af samme to forfattere, »Fundamental kildekritik«, led i et nyt lærebogssystem for gymnasiet (herom senere). »Råd og vink« dækkede et bredt felt, fra rent praktiske råd (som at huske at paginere siderne i opgavebesvarelsen) over en klassificering af forskellige kildetyper til en opstilling og præcisering af en række hovedstadier (kaldet »problemer«) i den historiske kildeprøvelsesproces.

Skyum-Nielsens virke som metodelærer havde både varme tilhængere og skarpe modstandere. Det kan imidlertid konstateres, at den har virket inspirerende på mange. Et af udslagene af denne inspiration er Ebbe Kühles udmærkede lærebog i historisk metode for gymnasium og HF, »Historie – hvorfor, hvordan?« fra 1976, som udgør en selvstændig, på pædagogisk praksis funderet videreudvikling af

Skyum-Nielsens metodetanker. At hverken den eller »Fundamental kildekritik« anvendes så meget i gymnasiet idag, hænger sammen med, at man generelt er gået væk fra at lægge hovedvægten i undervisningen på den primære kildeanalyse.

Den mest originale indsats, Skyum-Nielsen har ydet som fagmetodiker, er imidlertid givet hans bidrag til analysen af de nye, ikke-skriftlige kildetyper: fotografiet, filmen og lydoptagelsen. Hans interesse for disse kildetyper udsprang dels af en erkendelse af nødvendigheden af at gøre dem til en naturlig og integreret del af studiet af moderne historie, dels af den fascination, de udøvede på ham på grund af deres særlige forhold til den fysiske virkelighed. I sin undervisning betegnede han dem ofte som »superlevn«, idet de var i stand til uden menneskeligt mellemled, i kraft af en rent teknisk proces (fotokemisk, akustisk-mekanisk eller akustisk-elektromagnetisk), at fastholde begivenhederne mens de foregik. Han fandt at historikerne hidtil havde overset denne vigtige kategori af kilder, som han i grunden mente burde placeres allerøverst i det kildekritiske hieraki. Det var hans drøm at bringe dette kildemateriale »ind fra kulden« og påvise, at man i virkeligheden kunne behandle det ud fra de samme principper, som Erslev havde udarbejdet på grundlag af de traditionelle kildetyper, blot man tilgodeså de særlige tekniske forhold, der betinger disse nye kilders tilbliven. Målet var, som han selv spøgfuldt udtrykte det, at udarbejde en »Film-Erslev«.

Grunden til en sådan var for så vidt allerede lagt gennem bidraget til Gads verdenshistorie 1965, men Skyum-Nielsen ønskede at inddrage et langt bredere empirisk materiale. Samme år drog han ud på en længere studierejse til Tyskland, hvor han besøgte de centrale institutioner af relevans for emnet, Institut für den Wissenschaftlichen Film i Göttingen og filmarkiv-afdelingen af Deutsches Bundesarchiv, Koblenz. I Göttingen havde der i flere år været arbejdet intensivt med kommenterede udgivelser af *Filmdokumente* – d.v.s. originale dokumentarfilm – fra perioden før 1945, et arbejde der hvilede på den samme strenge kildekritiske holding som Skyum-Nielsen repræsenterede. I Koblenz gennemså han en betydelig mængde historiske dokumentarfilm. Begge steder knyttede han endvidere vigtige faglige kontakter.

Hjemkommen fra rejsen indbød han historiestuderende til efter nærmere aftale at deltage i »kollokvier over historiske film- og lyddokumenter«. De 8, der mødte op den 15. december 1965, kom til at udgøre kernen i en arbejdsgruppe, der i den følgende tid tiltrak yderligere deltagere. Gruppen gennemgik dels litteratur (hovedsagelig tysk), dels udvalgte film og radiooptagelser. Et foreløbigt resultat af arbejdet forelå allerede 1966, en duplikeret artikel af Skyum-Nielsen med titlen »Film og lyd som historiske kilder«; han anså den imidlertid ikke for tilstrækkelig gennearbejdet til at kunne publiceres og lod den indtil videre fungere som internt arbejdsblad. Derimod debuterede Skyum-Nielsen som TV-kritiker i 1968 med en kritisk kommentar til TV-serien *Fredens Nederlag* i dagbladet Politiken; den medførte en mindre polemik med Werner Svendsen fra Danmarks Radio og blev indledningen til en mediekritisk virksomhed i de offentlige medier, hvor han gik hårdt i rette med enhver brug af audiovisuelt materiale, han fandt kildekritisk uforsvarlig.

Denne linie blev fulgt op på et andet felt med udgivelse af bogen om Statens Filmcentrals skoleudgave fra 1960 af den store besættelsestidsfilm *De fem år* (1955). Skyum-Nielsen udgav bogen i 1970 i samarbejde med to af sine elever, Hans-Christian Eisen og Kaare Rübner Jørgensen, men hele arbejdsgruppen havde deltaget i det flerårige intensive analysearbejde af filmen og dens moderfilm. Når netop denne film var blevet udvalgt, skyldtes det, at det ikke blot var den mest udbredte film om besættelsen, men den mest udlånte film hos Statens Filmcentral overhovedet (det er den iøvrigt stadig!). Det var altså den film, der har haft mulighed for at påvirke flest menneskers viden om og holdning til besættelsestidens historie. Det var endvidere en udfordring for Skyum-Nielsen, at filmen selv præsenterede sig som produceret »på grundlag af autentiske filmoptagelser fra den 2. verdenskrig«.

Bogen var primært beregnet som ledsagehæfte til filmen. Gennemgangen er imidlertid så udførlig, at man også får noget ud af den uden at have set filmen – således er hvert eneste klip repræsenteret af et foto, og al tale er skrevet ud. Men herudover er hvert enkelt klip, Skyum-Nielsen og hans medarbejdere har bestemt som uautentisk, afmærket med en signatur. De uautentiske klips oprindelse diskuteres i indledningen, som endvidere rummer en række anvisninger på, hvorledes bogen kan bruges, og nogle oplysninger og kommentarer til filmen. Denne indledning kunne godt have været mere udførlig, men det var forfatterens hensigt, at bogen skulle fungere som en slags 'filmpartitur' til støtte for arbejdet med filmen i skole- og anden undervisning, og at man ikke ville 'tage brødet ud af munden' på elevers og læreres selvstændige analysearbejde ved at fremlægge et færdigt sæt konklusioner.

På denne baggrund var det imidlertid uheldigt, at bogen på omslagets bagside præsenteredes med ordene: »Det er en af de første gange i verden, at en fuldstændig filmanalyse er gennemført over for en dokumentarfilm af et omfang som skoleudgaven af »De fem år«. For trods mange væsentlige kommentarer i forordet kan man dårligt tale om en »fuldstændig filmanalyse«. Således påpegede Hans Kirchhoff i en anmeldelse med den dramatiske titel »En skandale der ikke afsløres. En skolefilm om besættelsen under professorens lup« (Politiken 24.4.70), at bogen går for lidt ind på lydsidens, herunder speakerkommentarens problemer, og at man i det hele taget stærkt savner en samlet gennemgang af filmens holdninger; det pædagogiske sigte med at overlade dette til læserne af bogen ansås for uheldigt. I sit svar herpå fastholdt Skyum-Nielsen, at man skulle betro bogens brugere den lette opgave at følge anvisningerne i indledning og noter med henblik på lydsiden, men iøvrigt beskæftigede han sig kritisk med anmelderens rolle som historisk konsulent ved TV; dette udløste et forsvar fra Kirchhoffs side for producerens frihed i de tilfælde, hvor ingen autentisk billeddækning findes. Herved kom debatten til at ligge i forlængelse af Skyum-Nielsens skarpe og ofte vittige kritik i dagspressen af historiske dokumentarprogrammer i dansk TV. To holdninger til audiovisuel historieformidling – en strengt kildekritisk over for en mere 'liberal' – stod her over for hverandre, selvom polemikken kom til at dække over, at de to historikere i virkeligheden var enige langt hen ad vejen.

Væsentlig større var den reelle forskel mellem Skyum-Nielsen og Søren Kjærups

synspunkter. Sidstnævnte betegnede i filmtidsskriftet »Kosmorama« nr. 103 (1971) bogen som »udtryk for den borgerlige ideologi og en praksis, der vil tjene til den borgerlige ideologis opretholdelse«. I sin artikel, der bar den omfattende titel »Film, virkelighed og ideologi«, satte Kjørup Skyum-Nielsen ind i en mere generel vurdering af filmteoriens udvikling og argumenterede for det synspunkt, at han ved at sætte fokus på spørgsmålet om de enkelte filmklips autenticitet kom til at bortlede opmærksomheden fra »det helt centrale spørgsmål, om oplysninger er korrekte, og om de skildrede holdninger og handlinger er acceptable eller forkastelige« og gav det indtrykket af, »at hvis blot billederne er autentiske, er alt i orden«. Det var dette, Kjørup så som et, dog formentlig ubevidst, udtryk for borgerlig ideologi.

På denne måde at blive udnævnt til tjener for borgerlig ideologi var selvfølgelig noget, socialdemokraten Skyum-Nielsen ikke kunne lade sidde på sig. Men for ham ramte Kjørups kritik dybest set hele berettigelsen af hans virksomhed som kildekritiker og historiker. Han gik derfor på barrikaden mod Kjørup i »Kosmorama« spalter ikke blot som forsvarer for sin bog, men for den historiske kildekritik som helhed og berettigelsen, ja nødvendigheden, af dens anvendelse på film. Sjældent har Skyum-Nielsens pen været så spids og ironisk som i hans svar til Kjørup, »Film, kildekritik og lidt drilleri« (Kosmorama 108, 1972). Han tog ikke blot Kjørups »voldsomme angreb«, men tillige det meste af hans hidtidige forfatterskab under behandling, og det med stridbarhed, som på ingen måde veg tilbage for den, han tillagde Søren Kjørup. I tilbageblik kan man trække lidt på smilebåndet af »Kosmorama«-polemikken – en duel hvor kugler fløj om ørerne på kombattanterne mindst ligeså meget som de ramte deres mål – men rent faktisk fik både Kjørup og Skyum-Nielsen sagt nogle væsentlige ting om forholdet mellem film, virkelighed, historie og publikum.

Skyum-Nielsens svar på anklagen for borgerlig ideologi var, at Kjørups nedskæring af kravet om autenticitet kun ville kunne blive en støtte for producenter, der ikke ville behøve at købe dyre arkivfilm fra nær og fjern, men kunne bruge billige, ikke-autentiske produkter i sine film og TV-programmer, så der ville være frit spil for enhver form for manipulation. Han mente således, at det ville være at gå kapitalens ærinde at følge Kjørups synspunkter. – Desværre bidrog debatten ikke meget til en nærmere gensidig forståelse mellem æstetisk og historisk filmforskning.

Hvilken vægt Skyum-Nielsen lagde på debatten om filmbogen »De fem år« fremtræder klart, når man tager hans næste bog, udgivet 1972 i samarbejde med Per Nørgart, i hånden: »Film og kildekritik«. Af denne antologi udgør anmeldelser og debatstof vedr. »De fem år« mere end 1/3 af det samlede sidetal, eller næsten ligeså meget som bogens centrale bidrag, artiklen »Film og lyd som historiske kilder. Politiske optagelser fra Tyskland og Danmark 1908–1968« (den endelige version af hans foreløbige »Film-Erslev« fra 1966). Denne artikel, hvis hensigt det var i en fængslende form at give en systematisk indføring i historisk kildekritik vedr. film og lyd, blev imidlertid ligeledes udgangspunkt for en principiel debat. Det væsentligste indlæg kom dog denne gang ikke fra filmæstetisk, men fra faghistorisk hold: Bernard Eric Jensens anmeldelse i Historisk Tidsskrift 1974.

I sin anmeldelse har Bernard Eric Jensen mange anerkendende kommentarer til selve det kildekritiske grundforskningsarbejde vedr. film og lyd, som »Film-Erslev«-artiklen formidler. Hans kritik er i første række af generel art: han finder Skyum-Nielsens metodetanker mere i slægt med Erslevs »Grundsætninger for historisk Kildekritik« fra 1892 end med dennes »Historisk Teknik« fra 1911, hvilket anmelderen ser som et tilbageskridt. Mere specifikt går hans kritik på Skyum-Nielsens brug af de klassiske kildekritiske begreber »levning« og »beretning«, som han finder utilstrækkeligt definerede, og på Skyum-Nielsens opfattelse, at når den enkelte filmoptagelse afspilles for historikeren, står denne ikke som modtager af en meddelelse fra kameramanden til tilskueren, men så at sige selv som øjenvidne til den afbildede begivenhed. For B. E. Jensen er filmoptagelser (og analogt hermed lydoptagelser) dels iagttagelsesinstrumenter, dels opbevaringsmidler og dels meddelelsesmidler, og for de flestes vedkommende har sidstnævnte funktion nok været den væsentligste hensigt med optagelsen. B. E. Jensen drager heraf den konsekvens, at hvis man vil benytte de erslevske distinktioner, er det rimeligt at betragte enhver udnyttelse af den ubrudte enkeltoptagelse med hensyn til det optagne som en beretningsslutning. Endelig vender han sig mod synspunktet: »For historikerens øje at se er den største værdi knyttet til originalekvenser. De udviser, omend i yderst korte glimt, et hændelsesforløb i kronologisk orden«. Dette ser anmelderen nemlig som udtryk for, at Skyum-Nielsen ikke har anset problemstillingen for det overordnede element ved kildebehandlingen, og at han ikke har haft sans for, at film og lydoptagelser også er kommunikationsmidler, ja, påvirkningsmidler. – Endelig sætter B. E. Jensen kritikken ind i en større sammenhæng, idet han tager et opgør med den bearbejdelse af Erslevs metodelære, som ud over Skyum-Nielsen også H. P. Clausen og Ottar Dahl står for.

Det virker rimeligt at se Skyum-Nielsens metodesyn som beslægtet med H. P. Clausens og Ottar Dahls. I hans egen opfattelse står han dog i første række som Erslev-discipel (skellet mellem den »unge« og den »ældre« Erslev synes han ikke at have opfattet som afgørende), og det var et hjerteanliggende for ham at påvise, at de metodeprincipper, han opfattede som de »klassiske«, herunder den klare sondring mellem levning og beretning, også lod sig påvise som gyldige for det audiovisuelle kildemateriale. Men det er et stort spørgsmål, om dette egentlig har været en frugtbar problemstilling. For det er nemlig slet ikke muligt at give et enkelt svar på spørgsmålet, om filmoptagelsen skal betragtes som »levning« eller »beretning« – og det gør ikke problemet lettere at omdøbe »beretning« til »meddelelse«, som foreslået af B. E. Jensen (omend det sidste begreb er mindre belastet i faghistorisk sammenhæng). Skal man absolut vove sig ud i de »klassiske« begreber, må man operere med ikke to, men tre slutningstyper fra kilde til virkelighed for filmoptagelsens vedkommende: 1) en slutning til ophavssituationen bag kameraet, d.v.s. til selve optagesituationen, 2) en slutning fra de spor, lysimpulserne fra de optagne genstande og personer har afsat på råfilmen, til disses tilstedeværelse i optageøjeblikket, 3) en slutning fra det billede af den optagne situation, kameramanden har givet gennem sin optagelse, til hele den pågældende situation, idet optagelsens værdi som meddelelse eller beretning om

situationen afhænger af, hvorvidt kameramanden som øjevidne har fået det med, der skal til for at give et troværdigt billede af helheden hos tilskueren. 1) og 2) kan i så fald karakteriseres som levningsslutninger, 3) som beretningsslutning, hvis man absolut vil anvende disse begreber. (Ganske på tilsvarende måde kan man naturligvis forholde sig til lydoptagelser og synkrone optagelser af billede og lyd). Man kan her sige, at Skyum-Nielsen i sin iver for at understrege de audiovisuelle optagelsers kildeværdi har overbetonet 2) på bekostning af 3), mens hans kritikere i regelen har gjort det modsatte.

Faktisk har Skyum-Nielsen i sin »Film-Erslev«-artikel anvist et andet redskab til vurdering af det audiovisuelle kildemateriale, som formentlig er mere frugtbar: en placering af materialet i forhold til den begivenhed, *eventus*, der er objektet for undersøgelsen. Han opererer her med tre kategorier: kilder opstået *pars eventus*, d.v.s. som del af begivenheden – og kilder opstået *sub eventu*, d.v.s. »i, med og under« begivenhedsforløbet – og kilder opstået *post eventum*, d.v.s. efter begivenheden. Denne kategorisering er nok Skyum-Nielsens mest originale bidrag til filmkildekritikkens teori, og mere operationel end den version af det 'klassiske' begrebsapparat, han ellers opererer med.

Desværre optræder *eventus*-kategoriseringen kun indirekte og i en enkelt passage i det næste større metodiske arbejde fra Skyum-Nielsens hånd: »Fundamental kildekritik. Skrift – billede – lyd«, en sammen med Jakob Pasternak forfattet indføring i elementær historisk kildekritik til forlaget Gads »Fundamental«-serie for gymnasiet (1973). Hensigten med dette arbejde, der ligger i forlængelse af de tidligere omtalte »Råd og vink« og »Film og kildekritik«, var at give en samlet, systematisk fremstilling af de kildekritiske problemer ved behandlingen af alle kildetyper med undtagelse af »arkæologiske levn og andre frembringelser uden indskrifter«. Bogen er klart og overskueligt bygget op, men i vid udstrækning præget af den samme håndfaste klassificeringstendens, som er blevet kritiseret i forbindelse med Skyum-Nielsens tidligere metodiske arbejder. En nyskabelse i bogen er den systematiske behandling af fotos som historiske kilder, suppleret med et udførligt og spændende illustrationsmateriale. Som ved film- og lydoptagelserne står ægthedsproblematikken i fokus, og det ubearbejdede foto betragtes som et rent levn, der først gennem montage og/eller billedtekst tilføjes berettende elementer.

Denne betragtningsmåde holder imidlertid ikke for en nærmere prøvelse, idet den ser bort fra den 'komposition' af billedet, der finder sted ved praktisk taget enhver fotooptagelse og som er helt eller delvis betinget af den meddelelsesfunktion, fotoet er tiltænkt. Med lidt god vilje kan man hævde, at spørgsmålet strejfes i afsnittet om »Arrangement« (s. 62), men i det store og hele er der set væk fra en side af fotokritikken, som ikke er mindre væsentlig end ægthedsproblematikken. Desuagtet må kapitlet »Fotos« og appendixet »Fototydning« i »Fundamental kildekritik« betegnes som et vigtigt bidrag til den historiske fotokritik.

Skyum-Nielsens fokusering på ægthedsproblematikken ved udnyttelsen af fotos som historiske kilder træder også klart frem i hans anmeldelse af Axel Bolvigs bog »Billeder – sådan set« i Historisk Tidsskrift 1978, hvori han tillige inddrager et par tidligere artikler af Bolvig. Anmeldelsen udløste en replik fra Bolvig i samme bind

samt en debat i tidsskriftet »Historie og Samtidsorientering«. Skyum-Nielsen gik i anmeldelsen hårdt og afvisende i rette med Bolvigs bestræbelse for at komme væk fra kildekritikkens dominans i historisk metode og udnytte semiotik i billedtolkningen. Anmelderen optræder her, som i sin tid over for Søren Kjørup, som kildekritikkens bannerfører og viser ringe sympati for andre tilgangsvinkler. Således afviser han semiotikken med den betragtning, at »forsøget på at studere billeder semiotisk og opdele form og indhold i tegn, figurer og strukturer hidtil mest har ført til brug af en mængde fremmedord på linje med lingvistikken. Det har *endnu ikke* (udh. i orig.) ført til en væsentlig landvinding for betragtningen og forståelsen af billeder«. Det væsentlige arbejde for historikeren var og forblev efter Skyum-Nielsens opfattelse at afsløre historiske mytedannelser gennem et kildekritisk detailstudium.

Skyum-Nielsens sidste mediekritiske arbejder førte denne linie videre til et område, der så at sige ligger i skæringspunktet mellem film- og fotokritik: studiet af enkeltbilleder fra historiske fiktionsfilm, der er blevet udgivet for autentiske fotos. Han har her afdækket en hidtil upåagtet problematik. Fascinerende er således hans påvisning af, at et ofte brugt foto af Lenin ved planlægningen af Oktoberrevolutionen i virkeligheden stammer fra en spillefilm og iøvrigt må være uautentisk, da Lenin vises, som vi kender ham, med skaldet isse og skæg, hvor han på dette tidspunkt havde barberet skægget af og bar paryk for at undgå genkendelse. Arbejdet blev dels trykt som artikelserie i tidsskriftet »1066« i 1978 under titlen »Falske Fotos I-V«, dels i *Scandinavian Journal of History* 1977 og i antologien »History and the Audio-Visual Media« (Kbh. 1979) under titlen »The Use of Stills from Fictional Films as Historical Documents«.

Disse spændende kildekritiske undersøgelser skulle blive de sidste film- og fotostudier fra Skyum-Nielsens hånd, når man ser bort fra enkelte avisindlæg. I de sidste år koncentrerede han sig om middelalderstudierne, overladende det audiovisuelle område helt til sine elever. Han fulgte dog stadig med i, hvad de producerede, og så frem til engang ad åre at kunne vende tilbage til et arbejdsfelt, han stadig var dybt fascineret af.

Skal man sammenfattende forsøge at vurdere Skyum-Nielsen som metodiker, må man især fremhæve hans pionerindsats vedr. filmisk, fotografisk og auditiv kildekritik, både i kraft af hans egne arbejder og det store kuld af elever, han fostrede. At have opbygget et inspirerende og produktivt forskningsmiljø, der stadig blomstrer 18 år efter starten, og som har formået at hævde sig internationalt, er ingen ringe indsats. Den uforsonlighed mod afvigende opfattelser, som så skarpt kunne komme til orde udadtil, var ikke karakteristisk for samarbejdet i det audiovisuelle forskningsmiljø, hvor han ofte viste sig smidig og åben. At kildekritikken efterhånden trådte noget i baggrunden i arbejdsgruppen til fordel for en semiotisk inspireret struktur- og indholdsanalyse var således noget, han accepterede og fulgte med interesse, selv om han personligt holdt fast ved sin egen linie. Udover gennem sine arbejder at have bidraget mere end nogen anden til udviklingen af en empirisk funderet historisk filmkildekritik, har hans virksomhed rent faktisk haft indflydelse på dansk fjernsyns omgang med historisk dokumentarfilmmateriale. Og mens den herhjemme har fremkaldt en del kritik, er den i

udlandet blevet betragtet med respekt og beundring, ikke mindst de konkrete resultater af de kildekritiske undersøgelser. Dette gælder ikke blot historikere, der arbejder med audiovisuelt materiale, men også psykologer og semiotikere. Hans mangeårige samarbejdspartner i Göttingen og München, professor Karl Friedrich Reimers, omtaler ham således i forordet til antologien »Zeitgeschichte in Film und Fernsehen« (München & København 1982) som »ein Mensch mit dem sicheren Auge für die grösseren Zusammenhänge aller geschichtlich bedingten Kommunikation... Nobel und fair wusste er immer wieder seine persönliche Ansprüche hinter die Sache zu stellen« og roser ham for hans »klassisch-akademischen Verhalten« og hans »Sinn für das Angemessene – gepaart mit unverwechselbar dänischem Humor«.

Det var et udtryk for denne internationale anerkendelse, at Skyum-Nielsen i 1980 blev udnævnt til æresmedlem af International Association for Audio-Visual Media in Historical Research and Education (IAMHIST). Denne organisation, hvis provisoriske præsident han var i opbygningsfasen 1975–1977, var et produkt af det internationale samarbejde vedr. audiovisuel historieforskning, han havde været en ivrig deltager i siden slutningen af 1960-erne, og som han i høj grad opfordrede medarbejdere og elever til at engagere sig i – hvorved han bidrog yderligere til at give dansk forskning en central placering i det internationale samarbejde vedr. film og historie.

Karsten Fledelius